

İstanbul Üniversitesi AUZEF

ARKEOLOJİYE GİRİŞ

Kitap Özeti & Pratik Bilgiler

www.onlinefotokopi.com

Ünite 1 : 1. Arkeoloji Nedir?

Kısa Özet

• **Arkeoloji, "eskilerin bilimi" olarak tanımlanır. Bu terim, eski Yunanca "arkhaios" (eski) ve "logos" (bilim) kelimelerinden türetilmiştir. Arkeologlar, geçmişteki uygarlıkların kalıntılarını inceleyerek, toplumların yaşam biçimleri, inançları ve kültürel yapıları hakkında bilgi edinmeye çalışırlar. Bu, geçmişte yaşamış insanların karakteristiklerini anlamak için gerçekleştirdikleri bir keşif sürecidir.**

• Arkeoloji, insan geçmişi ve kültürel mirasını araştırdığından, antropoloji ile yakından ilişkilidir. Antropoloji, insanı ve toplumları inceleyen bir bilim dalı olarak, arkeologların da kullandığı yöntemlerle birlikte çalışır. Bazı ülkelerde arkeoloji, antropolojinin bir dalı olarak kabul edilirken, Türkiye'de ayrı bir bölüm olarak öğrencilerine eğitim vermektedir.

• Arkeologlar, buluntuların estetiği veya yapım materyali ile ilgilenmezler. Ana hedefleri, buluntuların yerle ve diğer yerleşimler arasındaki bağlantılarını çözmektir. Bu açıdan kütüphane araştırmaları ve literatür taraması, kazı kadar önemlidir. Arkeolojik çalışmalar, pozitif bilimlerin kanıta dayalı yaklaşımından yararlanarak güçlü bir metodolojiye sahiptir. Bununla birlikte insan faktörünü doğrudan konu alması, arkeolojinin özgün yönlerinden biridir.

• Arkeolojik kazılar binlerce yıl boyunca toprak altında kalmış verilere müdahale etme sürecidir. Kazılar, belirli soruları cevaplamaya yönelik planlı bir çalışma olması gerektiğinden, elde edilen verilerin doğru bir biçimde belgelenmesi esastır. Arkeologlar, kazının sonucunu etkileyen etik kurallara uymak zorundadırlar; bu da kazı yapmadan önce araştırmanın amacını net bir şekilde belirlemeyi gerektirir.

• Yüzey araştırmaları, arkeolojide önemli bir yöntemdir. Bu süreçte araştırma ekipleri, belirli alanlarda yüzey taramaları yaparak buluntuları kaydeder. GPS ve coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak bulunanların koordinatları belirlenebilir. Yüzey araştırmalarıyla sadece arkeolojik kalıntılar değil, aynı zamanda çevresel ve tarımsal veriler de toplanabilir.

• Kazılar ise arkeolojinin uygulama alanıdır. Geniş alanlarda sistematik çalışmalar yapılarak, buluntuların tümüyle ilişkilendirmesi ve belgelenmesi sağlanır. Arkeologlar, bu süreçte bilgi toplamada dikkatli ve planlı olmalıdır. Yasal ve etik çerçevede, kazı yapılacak alanların önceden belirlenmesi gerekir. Yöntemsel olarak karelej sistemi veya basamaklama gibi farklı teknikler kullanılır.

• Türkiye'de arkeoloji çalışmaları, yerli ve yabancı birçok enstitü tarafından desteklenmekte ve yürütülmektedir. Ülkemiz, farklı uluslararası iş birlikleri ile zengin bir arkeolojik geçmişe sahip olduğu için, bu çalışmalar yalnızca akademik bilgi sağlamaktan öte, ulusal mirasın korunmasına da katkı sunar. Arkeoloji, tarihsel bağlamda önemini korumakla kalmayıp, bilimsel gelişmelere de ışık tutabilir.

Bir kazı ekibi, birçok uzmanlık alanından oluşan geniş bir gruptur ve bu ekipte kazı başkanı, kazı başkan yardımcısı, müze uzmanı, arkeologlar, mimarlar, restorasyon ve konservasyon uzmanları gibi profesyoneller yer alır. Ayrıca, epigraflar, nümismatlar, jeologlar, antropologlar, coğrafyacılar, arkeobotanik ve arkeozooloji uzmanları da ekibin önemli parçalarıdır. Her birinin belirli görevleri ve sorumlulukları vardır.

Kazı başkanı, kazının ilerleyişinden ve bilimsel yönünden tamamen sorumludur. Özellikle üniversitelerle ilişkili kazı projelerinde, başkanın en az doçent düzeyinde olması beklenmektedir. Kazı başkanının görevleri arasında kazı yerinin belirlenmesi, yönetsel işlemlerin yönetimi ve kazı sonuçlarının bilim dünyasına ve Kültür ve Turizm Bakanlığına sunulması yer alır. Kazı başkan yardımcısı ise başkana destek sağlamakla görevli olup, çalışmaların etkinliğini artırmaya yardımcı olur.

Arkeologlar, kazı alanındaki kültürel varlıkları doğru tekniklerle belgeleyip, günlük raporlar tutmakla yükümlüdür. Mimarlar ise, mimari kalıntıların belgelenmesi ve korunmasına yönelik projeleri geliştirmekle sorumludur.

Restorasyon ve konservasyon uzmanları, kazılarda ortaya çıkan taşınabilir ve taşınmaz kültürel varlıkların restore edilmesi ve korunması görevini üstlenirler. Bu alanda uzmanlık alanına sahip kişiler olmaları gerekmektedir. Ayrıca, kazı sürecinde elde edilen buluntuların belgelenmesi büyük önem taşır. Bu işlem fotoğrafçılar ve çizimcilerle birlikte yürütülerek, her açıdan kayıt altına alınır.

Müze uzmanları, kazı alanında denetim ve kontrol yaparak, düzenli raporlamalar yapmakla sorumludur. Kazı ekibi planlı bir şekilde çalışarak belirlenen hedeflere ulaşmayı amaçlar. Kazıların amacı, belirli bir alana dair sorulan sorulara yanıt bulmaktır, bu yüzden alanın dikkatlice incelenmesi önemlidir.

Rastlantısal kazılar ise genellikle yol çalışmalarında veya yer altı faaliyetleri sırasında ortaya çıkan arkeolojik katmanların incelenmesi için yapılır. Burada bulunan kalıntılar, farklı yöntemlerle araştırılır. Kurtarma kazıları, kamu yararına yapılan kısa süreli ve yoğun kazılardır. Örneğin, Keban Barajı ve İstanbul Yenikapı metro kazıları, bu tür çalışmalara örnek teşkil eder.

Yasal kazılar ise, kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak belirli izinlerle gerçekleştirilmektedir. Bu izinle yapılan kazılarda, mutlaka uzman ekiplerin görev alması gerekmektedir. Ancak illegal kazılar, ülke arkeolojisinde önemli sorunlar teşkil etmekte ve doğru denetim olmadan yürütüldüğünde ciddi kayıplara yol açmaktadır.

Kaçak kazılar, toplumsal aidiyet duygusunun zayıf olduğu yerlerde daha yaygın görülmektedir. Bu durum, kültürel mirasa yaklaşımın güçlendirilmesi ve eğitimle aşılabılır. Kazıların ve belgelerin önemi, yalnızca bulunan nesnelerin korunması değil, onların bağlamı içinde yorumlanmasıdır. Arkeologlar için, bir nesnenin bulunduğu alanın tarihi önem taşıdığı unutulmamalıdır.

Tarihlendirme, arkeolojik araştırmalarda elde edilen verilerin değerlendirilmesinde kritik bir rol oynar. Tarihlendirme, genel olarak iki ana kategoriye ayrılır: nisbi tarihlendirme ve mutlak tarihlendirme.

Mutlak tarihlendirme, bir eserin yapıldığı dönemi doğrudan belirlemek amacıyla kullanılır. Bu yöntem, eserin kendisine dair bilgiler sunar veya arkeometrik yöntemlerle yapılan analizlerle desteklenir. Örneğin, Roma İmparatorluğu dönemine ait bir sikkenin üzerindeki imparator betimi, imparatorun tahtta bulunduğu süre ile ilişkilendirilerek tarihlendirme için bir kaynak oluşturur. Ayrıca, bazı yapılar hakkında imalatçı veya yaptıran kişinin adı ve yapıldığı tarih gibi bilgiler içerebilir.

Arkeometrik yöntemler sayesinde eserlerden örnek alınarak yapılan tarihlendirme, günümüzde gelişen teknolojinin katkısıyla daha fazla çeşitlilik kazanmıştır. Bu incelemelerin kökü 19. yüzyıla kadar uzanır ve fen bilimlerinde yaşanan ilerlemelerle arkeometrinin gelişimi hızlandırılmıştır. Ufuk Esin gibi önemli isimler, Türkiye’de arkeometrinin gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır.

C14, Potasyum-Argon, Uranyum Serisi, Termoluminesans ve Dendrokronoloji gibi çeşitli tarihlendirme yöntemleri mevcuttur. C14 yöntemi, canlıların vücutlarındaki karbon izotoplarının bozulma sürecini kullanarak tarihlendirme sağlar; ancak örneklerin boyutu gibi dezavantajları da vardır. Potasyum-Argon, kayaların yaşı üzerinde çalışırken, radyoaktif bozulmaların izini sürer ve çok uzun zaman dilimlerini kapsayabilir. Uranyum Serisi, su altında veya kireçtaşı içinde yer alan kalsiyum karbonat katmanlarını değerlendirir. Termoluminesans, özellikle pişirilmiş malzemeleri tarihlendirmede etkilidir. Dendrokronoloji ise ağaç halkalarının kalınlığını inceleyerek tarihlendirme yapar ve bu konuda yapılan çalışmalar sınırlı bölgelerde geçerlidir.

Nisbi tarihlendirme, bir eserin diğer eserlerle olan ilişkisi üzerinden tarihlendirilmesini sağlar. Örneğin, bir mezarlıkta bulunan diğer nesneler, yerel tarih hakkında bilgi sunar. Stratigrafi, bu bağlamda önemli bir araçtır ve arkeologların katmanları inceleyerek tarihlendirme yapmalarına olanak tanır. Harris Matrix gibi modeller, katmanlar arasındaki ilişkileri grafiksel olarak gösterir.

Arkeoloji, tarihi incelemek için diğer bilim dallarından da destek alır. Mısır arkeolojisi ve Klasik Arkeoloji gibi özel alanlar, farklı coğrafyalardaki kültürel kalıntıları anlamak için branşlaşmayı gerektirir. Bu noktada, arkeologların bir yandan geçmiş insan topluluklarını gün yüzüne çıkarırken, diğer yandan elde ettikleri verileri bir bütün olarak değerlendirerek daha kapsamlı bir anlam oluşturmaları önemlidir. Bu süreç, disiplinler arası bir yaklaşımın gerekliliğini ortaya koyar.

İnsan iskeletleri, uzun bir süre boyunca bozulmadan günümüze ulaşan önemli malzeme gruplarından biridir. Bu kemiklerin incelenmesi, bireyin cinsiyeti, yaşı, sağlık geçmişi ve meslek bilgilerini ortaya çıkarma imkanı sunar. Örneğin, 1900'ler Atina'sında bulunmuş bir iskeletin analizi, bireyin el ve ayak parmaklarındaki deformasyonlar aracılığıyla yaklaşık 30 yıl boyunca çömlekçi çarkında çalışan bir kadına ait olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür bulgular, antik dönemdeki kadın çömlekçilerin varlığı hakkında bilgi sağlar.

Birey kemikleri üzerindeki izler, o toplumun yaşam tarzını yansıtır. Barışçıl bir yaşam mı sürdükleri yoksa savaşçı bir toplum mu oldukları, toplumsal ve kültürel yapılarını anlamak açısından değerlendirilebilir. Bunun yanında, bireylerin gömülüş yöntemleri ve kullanılan araçlar, öbür dünya inançları ve gömüt pratikleri hakkında bilgiler sunar.

Sosyal antropoloji, bir toplumun sosyal ve kültürel yapısını anlamaya yönelik bir bilim dalıdır ve bu bağlamda etnografi, karşılaştırmalı kültürel incelemelerin önemli bir aracıdır. Etnografya ve arkeoloji arasındaki ilişki, etno-arkeoloji adı altında ortaya çıkar. Etno-arkeologlar, modern toplulukların davranışlarını inceleyerek, tarihteki toplumların yaşam tarzlarına dair bilgileri gün yüzüne çıkarmaya çalışır.

Coğrafya bilimi, arkeolojik çalışmalara katkıda bulunan kritik bir alan olup, insan davranışlarını etkileyen coğrafi koşulları inceler. Örneğin, dağlık bölgelerde yaşayanların kültürel özellikleri, kıyı kesimlerinde yaşayanlardan farklılık gösterir. Coğrafi özelliklerin bilinmesi, arkeolojik eserlerin yorumlanmasında önemli bir rol oynar. Ayrıca, Coğrafi Bilgi Sistemleri gibi modern uygulamalar, yeni

arkeolojik alanların keşdone bilinecek yöntemler içermektedir.

Jeoloji, arkeolojik alanlarda yer altı mimarisinin incelenmesinde faydalanılan bir bilim dalıdır. Jeolojik süreçlerin anlaşılması, tarih öncesi insan topluluklarının yaşamı hakkında bilgi sağlamaktadır. Elde edilen veriler, insanların çevresel değişikliklere adaptasyonlarını ve bu değişikliklerin toplum üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Tarih, arkeoloji ile yakın bir ilişki içerisindedir; her iki alan da geçmişe dair bilgi sunarak birbirlerini destekler. Arkeolojik buluntular, tarih bilgilerinin güncellenmesine olanak tanırken, tarih öncesi dönemler hakkında daha fazla bilgi edinmeyi de sağlar.

Mimarlık, arkeolojiye önemli katkılarda bulunarak, yapım tekniklerinin ve uygulamaların anlaşılmasına yardımcı olur. Mimari restorasyon faaliyetleri ise arkeolojik alanların korunmasında büyük öneme sahiptir. Bu, yapının durumu hakkında detaylı belgelerin yapılmasını gerektirir.

Epigrafi, yazıtları inceleyerek ölü diller hakkında bilgi sağlayan bir disiplindir. Yazıtlar, tarihsel olaylar ve insan yaşamları hakkında önemli veriler sunarak, geçmiş dönemleri anlamaya yardımcı olur.

Arkeo-botanik, bitki kalıntılarını araştırarak insanların gıda alışkanlıkları ve tarımsal uygulamaları hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Arkeo-zoooloji ise hayvan kalıntılarını inceleyerek, antik toplumların beslenme alışkanlıkları ve evcil hayvanların rolü üzerine ipuçları verir.

Nümismatik, eski paraları inceleyerek ekonomik yapılar hakkında bilgi sunar. Para üzerindeki yazıtlar ve betimler, tarih incelemesine değerli katkılarda bulunur.

Modern arkeoloji, bu alanların birbirleriyle etkileşimi sayesinde, sadece belgeleme ve tasnif etme ile sınırlı kalmayıp, derinlemesine bir anlayış geliştirmeye yönelik daha kuramsal bir yaklaşım benimsemiştir. Özellikle son yıllarda teknolojilerin hızlı gelişimi, arkeolojik buluntuların incelenmesinde yeni yöntemler sunmaktadır. Bu gelişmeler, arkeoloji disiplininin evrim geçirmesine ve daha kapsamlı soru ve sorunları ele almasına olanak tanımaktadır.

Ünite Soruları

1) Aşağıdaki ifadelerden hangisi “Arkeoloji” bilimi için söylenemez?

- a) Arkeolojik kazılar bir tür tahribattır.
- b) Arkeoloji eski çağ insanların kullandığı her tür malzeme ile ilgilenir.
- c) Arkeolojinin kapsamı ve konusu son derece geniştir.
- d) Arkeolojik kazılar eser bulmak amacıyla yapılır.
- e) Arkeoloji bir bilim dalıdır.

2) Aşağıdakilerden hangisi mutlak tarihlendirmeye bir örnektir?

- a) Bir sikkenin üzerindeki bilgileri kullanarak sikkeyi tarihlendirmek.
- b) Sikke üzerindeki bilgileri kullanarak bir eseri tarihlendirmek.
- c) Farkı coğrafyada bulunmuş iki eser arasında benzerlik bularak tarihlendirmek.
- d) Yazıt yardımıyla yazıtın bulunduğu tabakayı tarihlendirmek.
- e) Yazıt yardımıyla bir mekânı tarihlendirmek.

3) “Harris Matrix” nedir?

- a) Tarihlendirmede kullanılan bir yöntem.
 - b) Kent planlamasında kullanılan bir uygulama.
 - c) Stratigrafiyi belirlemede kullanılan bir sistem.
 - d) Arkeolojik alanlarda kullanılan bir görüntüleme yöntemi.
 - e) Uzaktan algılama sistemleri.
- 4) Aşağıdakilerden hangisi mutlak tarihlendirmede kullanılan yöntemlerden

biri değildir?

- a) C14 metodu
- b) Potasyum Argon
- c) Dendrokronoloji
- d) Thermoluminesans
- e) Tipoloji

5) Analoji nedir?

- a) Eserlerin benzerliklerine göre sınıflandırılması.
- b) Eserlerin başka coğrafyalardakilerle karşılaştırılması.
- c) Eserlerin yapıldıkları malzemelere göre tasnif edilmesi.
- d) Eserlerin yapıldıkları döneme göre sıralanması
- e) Eserlerin tarihlendirilmesi.

6) Aşağıdakilerden hangisi “Arkeoloji” bilimi ile ilişkili bilim dallarındandır?

- a) Tarih
- b) Sanat Tarihi
- c) Epigrafi
- d) Nümismatik
- e) Hepsi

7) Epigrafi nedir?

- a) Sikke bilimi
- b) Yazıt bilimi
- c) Mutlak tarihleme yöntemlerinden biri
- d) Nisbi tarihleme yöntemlerinden biri
- e) Stratigrafiyi belirlemede kullanılan bir yöntem

8) Hangisi fen bilimleri ile arkeolojiyi birleştiren alanlardan biri değildir?

- a) Arkeo-zooloji
- b) Arkeo-botanik
- c) Dendrokronoloji
- d) Mikromorfoloji
- e) Nümismatik

9) “Rölöve” nedir?

- a) Mimarlıkta uygulanan bir belgeleme yöntemi.
- b) Mimarlıkta uygulanan bir çizim tekniği.
- c) Arkeolojik alanlarda yapılan plan çizimleri.
- d) Uzaktan algılama teknolojisi ile yapılan çizimler.
- e) Mühendislikte kullanılan uygulamalardan biri.

10) İnsan/birey kemiklerini inceleyen bilim dalı aşağıdakilerden hangisidir?

- a) Antropoloji
- b) Sosyal antropoloji
- c) Fizik antropoloji
- d) Epigrafi
- e) Mikromorfoloji

Cevaplar

- 1) d 2) a 3) c 4) e 5) b
6) e 7) b 8) e 9) a 10) c

Ünite 2 : 2. Arkeoloji Tarihi

Kısa Özet

Arkeoloji, bilim dalı olarak köklü bir geçmişe sahip olup, özellikle Rönesans döneminde şekillenmiştir. Bu dönemde, insanların eski uygarlıkları sorgulaması ve onlara olan ilgisi, arkeolojinin temellerinin atılmasına yol açmıştır. Arkeolojinin kökenleri, insanlık tarihine bakıldığında, insanların geçmişe olan meraklarının bir yansıması olarak görülebilir. MÖ 3000 yılından itibaren, insanlar eski nesneleri toplama ve bunlarla ilgilenme eğilimini göstermiş, bu da arkeolojinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Arkeolojinin dünya genelindeki gelişimi, buluntuların keşfi, kazı yöntemlerinin ilerlemesi ve bu alandaki düşünsel değişimlerle şekillenmiştir. Rönesans ile beraber, Batılı düşünürler Antik Helen ve Roma kültürlerine yönelmeye başlamış; bunun sonucunda Klasik Arkeoloji biliminin temelleri atılmıştır. Helen-Roma izleri, özellikle Avrupa'nın kültürel kimliğini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır. Aynı dönemde, Orta Doğu coğrafyasındaki kazılar, teolojik metinlerde yer alan yerleri bulmayı amaçlamış, bu da arkeolojinin evriminde önemli bir etken olmuştur.

Türkiye, jeopolitik konumu nedeniyle birçok kültüre ev sahipliği yapmış ve bu durum, arkeoloji alanında da etkisini göstermiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yabancı araştırmacıların Anadolu'dan ilgi duyması ve kazılar yapması, Türk arkeolojisinin ilk dönemini oluşturur. 17. yüzyılda başlayan bu ilgi, daha sonraki yüzyıllarda artarak devam etmiştir. Osman Hamdi Bey gibi önemli figürler, Türkiye'de müzecilik ve arkeolojik çalışmaların gelişmesine katkı sağlamış, bu dönemde sistematik kazı uygulamaları da başlamıştır.

Arkeolojinin değişim nedenleri arasında, insanların geçmişe olan ilgisi, teknik gelişmeler, bilimsel bakış açısındaki değişiklikler ve yeni keşifler sayılabilir. Modern arkeolojinin doğuşu, bilimsel yöntemlerin kazılara entegre edilmesi ile mümkün hale gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa'da ve Amerika'da yapılan önemli kazılar, arkeolojinin metodolojisini değiştirmiştir. Bu bağlamda, arkeolojinin dinamik yapısı, sürekli olarak yeni bilgiler ve yaklaşımlar kazanması ile devam etmektedir.

Geçmişin etkisi, günümüzdeki arkeolojik çalışmalar ve bilimin doğası açısından belirgindir. Geçmişten alınan dersler ve yapılan keşifler, günümüzdeki insan davranışlarını, kültürel yönetimleri ve toplumsal dinamikleri anlamada anahtar rol oynamaktadır. Dolayısıyla, geçmiş yalnızca tarihin bir parçası değil, aynı zamanda geleceği şekillendiren bir referans noktasıdır. Bu bağlamda, arkeoloji geçmişin izlerini sürerken, aynı zamanda insanlığın geleceğine ışık tutmaya devam etmektedir.

John Turtle Wood, Ephesos'ta ünlü Artemis Tapınağı'nı keşfetmiştir. 1869-1874 yılları arasında yürüttüğü kazılar, yayınlarında yer alan fotoğraflara göre kaçak kazı ve define geleneğinin devam ettiğini göstermektedir. Ancak bu süreçte, kazı teknikleri, yöntemleri ve organizasyonları da önemli ölçüde gelişmiş, böylece Yunan sanatı öncesi ve sonrası araştırmalara başlanmıştır. Wood'un çalışmaları sonrası Osmanlı İmparatorluğu, eski eserlere korumacı bir yaklaşım geliştirmeye başlamıştır.

Yunan öncesi dönemlerde önemli bir yer olan Çanakkale'deki Troia da bu dönemde keşfedilmiştir. Troia, dokuz kültür katmanına sahip olan bir höyüktür. 1870'teki deneme kazısından sonra 1871-1890 yılları arasında Heinrich Schliemann kazıları gerçekleştirmiştir. Schliemann, 14 yaşında fakir bir çocukken, St. Petersburg'da zengin bir tüccar olmuştur ve amacı, Homeros'un eserlerinde bahsedilen zengin dünyayı keşfetmektir. Ancak, bu amaç uğruna birçok kültür katmanına zarar vermiştir. Yine de, erken dönem kültürlerini batı Anadolu'da ilk kez saptaması açısından önemli bir katkıda bulunduğu söylenebilir.